

ДИСКУСІЙНИЙ КЛУБ

УДК 330.1:303.833.6

А. Ф. Золотов,

кандидат економічних наук,

О. Ю. Омельченко,

ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”

ІДЕОЛОГІЧНІ ДИВЕРСІЇ ЗАМІСТЬ ОБ’ЄКТИВНОГО ЕКОНОМІЧНОГО АНАЛІЗУ

Постановка проблеми. У сучасній економічній, особливо навчальній літературі, з’являються поняття з нечітко вираженим і дуже суперечливим змістом, при чому різні економісти одні і ті ж поняття трактують по-різному. Це ускладнює викладання економічної теорії, робить її менш переконливою, тому виникає потреба уточнювати зміст багатьох понять і здійснювати критику деяких поглядів і теорій сучасних економістів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Переважна більшість сучасних публікацій стосується конкретних досліджень економічних процесів, особливо аналіз розвитку окремих галузей економіки, або економіки певного регіону. Аналіз розвитку економічної науки в цілому і критика окремих, особливо західних авторів здійснювалась такими економістами як Лібман А., Худокормов А., Соколов Б. І., Нусратулін В. К., Золотов А. Ф., Омельченко О. Ю.

Метою статті є показати суперечливість та неспроможність поглядів деяких сучасних економістів, та припинення їх поширення особливо в навчальній економічній літературі.

Виклад основного матеріалу. Після розпаду Радянського Союзу економічна наука в Україні все більше вульгаризується і деградує. Це знаходить вияв у значному поширенні вульгарних теорій ще минулого та позаминулого століть, переконливу критику яких здійснили ще К. Маркс і Ф. Енгельс. Це також знаходить вияв у появі нових економічних категорій з нечітко вираженим і суперечливим змістом, замість тих економічних категорій, до яких уже звикла українська наукова громадськість. Ми впевнені, що автори, які вперше ввели в науковий обіг ці нові категорії, не зможуть чітко і переконливо пояснити, чим ці нові категорії кращі за ті, які вже існують. Так, наприклад, у другому стереотипному виданні навчального посібника з макроекономіки (Київ, „Либідь”, 2002) автор Степан Панчишин пише: „... хоч би як тлумачити причини, що визначають характер економічної системи, очевидно те, що вона ґрунтується на одній із двох форм виробництва: натуральній або товарній. Тому природно розрізняти натуральні й товарні економічні системи” [1, с.15].

С. Панчишин вважає, що „Залежно від рівня осо-

бистої свободи трудівника існували різні системи натуральної економіки: рабовласницька, кріпосницька, патріархальна селянська сім’я тощо” [1, с. 15].

Судячи з наведених цитат можна заключити, що рабовласницька і феодальна системи – це економічні системи натуральної економічної системи, тобто, – це системи в системі; що не виробництво патріархальної селянської сім’ї, а сама сім’я є економічною системою знову ж таки натуральної економічної системи. Чи не занадто все засистематизоване?

Патріархальна селянська сім’я – це сім’я, яка нічого не купує і не продає, все необхідне виробляє для себе сама. Де автор знайде, наприклад, в Україні таку сім’ю, яка б і житло, і меблі, і одяг, і взуття, і посуд, і інструменти виробляла для себе сама. Таких сімей в Україні нема. Отже, це чергова робінзонада, або просто вигадка. Називати сім’ю економічною системою – це вже занадто.

С. Панчишин розрізняє рабовласницьку, феодальну і сімейну системи за рівнем особистої свободи трудівника. Недостатньо характеризувати різницю між рабом, кріпаком і членом патріархальної селянської сім’ї рівнем особистої свободи кожного з них, адже рівень особистої свободи визначається перш за все рівнем економічної свободи. Наприклад, селяни в період феодалізму були юридично прикріплені до землі, яку феодалі надавали їм для ведення власного господарства. Селяни не мали права ні відмовлятися від цієї землі, ні залишати її без дозволу феодала, тому і називались кріпаками. Прикріплення селян до землі відбувалось з метою полегшення процесу стягування ренти. Таким чином, особиста залежність селян від феодалів була обумовлена їхньою економічною залежністю.

Те ж саме було і з рабами. Рабів позбавляли особистої свободи або обмежували їхню свободу для того, щоб можна було їх експлуатувати. Тому розрізняти рабів і кріпаків треба не стільки за рівнем особистої свободи кожного з них, оскільки це навіть не економічне поняття, скільки за характером виробничих відносин між рабом і рабовласником, між кріпаком і феодалом, перш за все за характером відносин власності, за способом експлуатації.

Крім того, С. Панчишин допускає певну неточність, відносячи рабовласницьку і кріпосницьку економіку до натуральної економічної системи. Адже з історії відомо, що раби Стародавньої Греції та стародавнього Риму вирощували різні сільськогосподарські культури, плоди яких рабовласники продавали в містах. Кріпаки теж вирощували на панських ланах зерно, яке часто йшло на продаж. Отже, і рабовласницький, і феодальний способи виробництва поєднували в собі і натуральне, і товарне виробництво, тобто поєднували елементи різних економічних систем.

В навчальному посібнику з макроекономіки С. Панчишин пише: „на основі товарної форми виробництва можуть складатися ринкові та командні економічні системи” [1, с. 16].

Виходячи з цієї цитати можна зробити висновки, що на думку С. Панчишина, існує багато і ринкових, і командних економічних систем, тобто скільки існує країн, стільки ж існує і економічних систем.

На наш погляд, С. Панчишин плутає поняття „національна економіка” і „економічна система”. Національних економік дійсно існує багато, скільки існує країн, стільки існує і національних економік. Що стосується ринкової економіки, то до цього часу під ринковою економікою, або ринковою економічною системою економісти розуміли капіталістичну економіку, або економіку капіталістичних країн як один тип економічної системи. Тобто слід говорити не про багато ринкових економік, а про одну ринкову економіку, як тип економічної системи. Те ж саме стосується і командної економіки. Слід говорити не про багато командних економік, а про одну командну економіку як тип економічної системи. Саме так це розуміють автори навчального посібника „Макроекономіка” Круш П. В. і Тульчинська С. О., які пишуть: „Якщо розглядати поступ економічних систем в історичному аспекті, то можна чітко виділити три основні типи економічних систем: ринкову, командно-адміністративну та змішану економіку” [2, с. 16]. Але у цих авторів виникають інші суперечності. Якщо розглядати поступ економічних систем у історичному аспекті, то першою історичною економічною системою, на їхню думку, була ринкова економічна система, потім з'явилися командно-адміністративна та змішана економічні системи. Але ринкова економіка, як відомо, з'явилася лише при капіталізмі, тобто більше трьох століть тому назад. А чи існувала яка-небудь економічна система до капіталізму? С. Панчишин називає рабовласницьку та феодальну економічні системи, тоді як П. В. Круш і С. О. Тульчинська не називають таких економічних систем. Ігнорувати той факт, що в історії рабовласницька і феодальна економіка існували, не можна. Може, ці автори вважають, що у цих економік не вистачає

якихось елементів, щоб називати їх економічними системами? На наш погляд, скоріш за все, ці автори не визнають марксистських понять „спосіб виробництва” та „суспільно-економічна формація”, тому і не називають ні рабовласницький, ні феодальний, ні навіть капіталістичний способи виробництва, обмежуючись більш поверхневими характеристиками, такими як „ринкова”, „командно-адміністративна” економічна системи, або ж бояться вживати марксистські поняття, щоб ніхто не запідозрив, або не звинуватив їх у прихильності до марксизму.

По-друге, і ці автори, і С. Панчишин ототожнюють поняття „економіка” і „економічна система”. Якщо це дійсно тотожні поняття, то виникає питання – навіщо поряд зі звичним і чітким поняттям „економіка” вводити в науковий обіг аморфне, нечітке поняття „економічна система”? А Степан Панчишин крім того замість звичних і чітких понять „натуральне” та „товарне” виробництва вводить поняття „фізична” й „монетарна” економіки [1, с. 15]. Ці поняття не тільки нечіткі але й не зовсім зрозумілі. Скоріш за все, під фізичною економікою слід розуміти натуральне, тобто нетоварне виробництво, бо існують поняття: „фізичний обсяг виробництва”, „фізична або вартісна форма продукту”. Але фізичний обсяг і фізична форма продукту – це одне, а фізична економіка – це зовсім інша річ. Вживання такого поняття не тільки не поглиблює, а, навпаки, заплутує наше розуміння економіки. Те ж саме стосується і поняття „монетарна економіка”. Монетарна – означає грошова. Але такої економіки немає. Гроші не існують окремо, незалежно від виробництва. Гроші існують в умовах товарного виробництва. В такому випадку правильніше говорити про товарно-грошові відносини, а не про монетарну економіку.

Економіка будь-якої країни як тепер, так і в минулому поєднувала і поєднує різні виробничі відносини і кожна має свої особливості. Візьмемо для прикладу таке поняття як „бурлаки”. Це були одночасно і селяни-кріпаки, і наймані робітники. До якої ж економічної системи треба відносити таку економіку, в якій існували бурлаки? В ній мали місце і капіталістичні, і феодальні відносини.

Сучасні буржуазні економісти кидаються в крайнощі, то через несуттєву рису в економіці різних країн поєднують їх в окрему економічну систему, наприклад, товарну економічну систему, або командно-адміністративну економічну систему, то намагаються в одну систему втиснути різні економіки, які суттєво відрізняються одна від одної, наприклад, рабовласницьку і феодальну економіки.

В марксистській політекономії існували чіткі поняття: економіка, спосіб виробництва, економічний уклад, суспільно-економічна формація. Кожен спосіб

виробництва відрізняється від інших способом поєднання робочої сили із засобами виробництва і відповідно історичною формою власності, тобто найсуттєвішими рисами. В економіці окремих країн поєднувались і поєднуються різні типи виробничих відносин і різні форми господарювання, які називаються економічними укладами. Так, у Радянському Союзі на початку 20-го століття існували такі економічні уклади: соціалістичний, дрібнотоварний, приватнокапіталістичний, державно-капіталістичний і патріархальний [3, с. 21]. В економіці деяких інших країн, які переходили до соціалізму від докапіталістичних форм господарства, минаючи капіталізм, на початку перехідного періоду значну питому вагу мали феодальні і напівфеодальні відносини, а інколи й залишки первіснообщинного патріархального господарства [3, с. 21].

Країни, в яких не склався ніякий спосіб виробництва, називаються країнами, що розвиваються, а економіка таких країн є багатоукладною. Якщо в економіці такої країни починає розвиватись і набирати все більшої питомої ваги і значення певний уклад, таку країну називають країною з перехідною економікою, або країною, яка знаходиться в перехідному періоді. Якщо в економіці такої країни певний уклад, наприклад, капіталістичний, став панівним, це означає, що цей уклад перетворився на спосіб виробництва. Спосіб виробництва – це панівний уклад. Отже, якщо в країні існує декілька економічних укладів, але панівним є певний уклад, це означає, що в даній країні склався відповідний спосіб виробництва. Якщо панівним укладом став капіталістичний уклад, ця країна переходить із розряду країн, що розвиваються, у розряд капіталістичних країн. Якщо в країні панівним став соціалістичний уклад, ця країна переходить із розряду країн, що розвиваються, в розряд розвинених країн, саме в розряд соціалістичних країн. Немає таких країн, які не розвиваються. Але різниця між країнами, що розвиваються і розвиненими країнами полягає не в рівні розвитку продуктивних сил, а в рівні розвитку виробничих відносин. Критерієм тут є такий факт: склався в тій чи іншій країні певний спосіб виробництва, чи ні. Якщо панівною формою виробничих відносин в певній країні є феодальні відносини, таку країну називають феодальною, якщо панівною формою відносин є капіталістичні відносини, таку країну називають капіталістичною. Якщо ж панівною формою є соціалістичні відносини, таку країну називають соціалістичною. Але треба мати на увазі, що назва способу виробництва в тій чи іншій країні не завжди відповідає дійсності. Так, в Радянському Союзі дійсно соціалістичними підприємствами були лише колгоспи, бо вони базувались на колективній власності, тобто відповідали сутності соціалізму. Підприємства, які базувались

на державній власності, не відповідали сутності соціалізму, бо вони базувались на найманій праці, що суперечить поняттю соціалізму. Наймана праця характерна лише для капіталізму. Оскільки колгоспна власність (не враховуючи власність на землю) складала лише 10% від всієї власності на засоби виробництва, то й уся економіка Радянського Союзу лише на 10% була соціалістичною, а на 90% була державно-капіталістичною. Але оскільки державна власність СРСР розглядалась як суспільна, як загальнонародна, то її уважали соціалістичною, тому і СРСР розглядали як країну соціалістичну, хоч насправді це не відповідало сутності соціалізму.

Незважаючи на те, що в Радянському Союзі, особливо за часів Сталіна населення (в найбільшій мірі селяни) були повністю залежними від держави і абсолютно безправними перед державними органами, перед державними чиновниками, що було дуже схоже на азійський спосіб виробництва, ми не можемо розглядати спосіб виробництва у Радянському Союзі як азійський, оскільки при азійському способі виробництва держава примушувала общинників виконувати певний обсяг суспільних (державних) робіт безкоштовно, тоді як в Радянському Союзі на державних підприємствах працювали наймані робітники, які одержували заробітну плату. Отже, в Радянському Союзі існував навіть при Сталіні не азійський спосіб виробництва, а панівним був не соціалістичний, а державно-капіталістичний уклад. Це був капіталістичний спосіб виробництва, але з тією особливістю, що панівною була не приватно-капіталістична, а державна власність.

Те, що в Радянському Союзі управління економікою здійснювалось на основі централізованих державних планів, хоч і є важливою, але не вирішальною ознакою економічної системи. В країнах з азійським способом виробництва централізоване планування і облік суспільних (державних) робіт здійснювався досить чітко і жорстко, але ніхто економіку цих країн не називав командною. Для цього існує інша марксистська категорія – „азійський спосіб виробництва”.

У марксистській економічній теорії економічні категорії мають чітке визначення і чітко окреслений зміст, тоді як у теоріях сучасних буржуазних економістів економічні категорії не завжди мають чітке визначення і не дуже зрозумілий, суперечливий зміст.

К. Маркс при аналізі різниці між різними економіками розглядав найсуттєвіші, найважливіші відмінності, і лише потім звертав увагу на несуттєві, другорядні відмінності, тоді як сучасні буржуазні економісти розглядають несуттєві, другорядні відмінності, а найсуттєвіші, найважливіші відмінності не помічають, взагалі не розглядають.

Нарешті, сучасні буржуазні економісти вживають одні і ті ж, або схожі за назвою, що і в марксистській теорії, економічні категорії, але вкладають в них зовсім інший зміст. Візьмемо для прикладу поняття „перехідний період”. Оскільки К. Маркс розглядав соціалізм як першу, нижчу фазу комуністичної суспільно-економічної формації, то він говорив про перехід від капіталізму до соціалізму, як перехід до комуністичного суспільства. В „Критиці Готської програми” він писав: „Між капіталістичним і комуністичним суспільством лежить період революційного перетворення першого на друге. Цьому періоду відповідає і політичний перехідний період, і держава цього періоду не може бути нічим іншим, крім як революційною диктатурою пролетаріату” [4, с. 27].

А ось що пишуть сучасні буржуазні економісти П. В. Круш і С. О. Тульчинська: „Для країн, які здійснюють перехід від командно-адміністративної (або планової) економіки до змішаної економіки, характерним є перехідний період. Він обумовлений як зміною економічної (внутрішньої і зовнішньої) політики держави, так і переходом від одного етапу втручання держави в економіку до іншого” [2, с. 19]. Як бачимо, К. Маркс пов'язував перехідний період з переходом від капіталізму до соціалізму, а сучасні буржуазні економісти вживають те ж поняття, але з зовсім іншим змістом.

В сучасній економічній теорії вживаються категорії близькі за назвою до категорій марксистської теорії: додана вартість близька за назвою до додаткової вартості, але це зовсім інше за змістом поняття. Вживаються поняття „постійні та змінні витрати”, які не мають нічого спільного з поняттями „постійний та змінний капітал”.

Із сучасної економічної теорії майже зникли найбільш уживані в марксистській теорії поняття: „соціалізм”, „комунізм”, „імперіалізм”, „експлуатація”, „додаткова вартість”, „постійний та змінний капітал”, „органічна будова капіталу”, „спосіб виробництва”, „суспільно-економічна формація”, „основний економічний закон” та інші. Зате почали вживатись такі поняття як „цінність”, яке означає не вартість і не споживну вартість, а, скоріш за все, те й інше разом взяте. Замість поняття „капіталістична економіка” вживається поняття „ринкова економіка”, хоч це далеко не тотожні поняття. Поняття „прибуток” вживається замість поняття „дохід”, хоч прибуток – це лише одна із форм доходу, а саме дохід на капітал. Поняття „трудівник” вживається замість поняття „найманий робітник”, хоч це теж не тотожні поняття. Нарешті, замість поняття „капіталіст” вживається поняття „підприємець”, хоч це теж не тотожні поняття.

Класики марксизму-ленінізму відстоювали інтереси робітничого класу. Робітничий клас своєю пра-

цею заробляє собі на життя, тому йому нічого приховувати. Капіталісти живуть і збільшують свої капітали за рахунок експлуатації найманих робітників, тому їм є що приховувати. Вони не хочуть, щоб правда про експлуатацію робітничого класу поширювалась серед самого робітничого класу, тому замість марксистських категорій і теорій вони нав'язують свої категорії, ідеї, теорії, стандарти життя. Вони спотворюють світогляд трудящих, щоб легше їх було експлуатувати. Тому вони поширюють думку про те, що експлуатація може існувати в умовах будь-якої форми власності, і що це за останні $\frac{3}{4}$ століття було доведено як теоретично, так і на практиці [5, с. 4]. Автори цієї думки С. В. Брагінський, і Я. А. Певзнер під виглядом творчої дискусії здійснюють ідеологічну диверсію проти марксизму, намагаючись довести, що експлуатація можлива і здійснювалась не тільки при капіталізмі, а й при соціалізмі. Під соціалізмом вони розуміють радянський соціалізм, тобто соціалізм, який, на їхню думку, мав місце в Радянському Союзі. Тут треба зауважити, по-перше, що соціалізм, хоч і примітивний, особливий мав місце лише в колгоспній економіці, а не в радянській економіці взагалі. По-друге, державну власність в Радянському Союзі важко назвати загальнонародною, але це була суспільна, а не приватна власність, а суспільна власність в принципі не може бути експлуаторською. В Радянському Союзі було 22 млн комуністів, але жоден з них не був засуджений, бо перш ніж засуджувати комуніста, перш ніж передавати справу на нього в суд, його виключали з лав комуністичної партії, і він потрапляв у в'язницю вже не як комуніст. Подібне стосується суспільної власності. Як тільки якісь об'єкти державної власності окремими чиновниками, або іншими особами починали використовуватись для експлуатації інших людей, вони переставали бути суспільною власністю, перетворюючись тимчасово на приватну власність тих осіб, які використовували їх для експлуатації. Тому поняття „суспільна власність” і „експлуатація є несумісними”. Що стосується комуністичної власності, то думка про те, що і при комунізмі можлива експлуатація, була б просто абсурдною.

Щоб дискредитувати марксизм, Брагінський і Певзнер як ідеологи капіталізму відроджують і поширюють навіть неспроможні застарілі меркантилістські ідеї позаминулих століть про первинність обміну по відношенню до виробництва [5, с. 7]. Весь розвиток економічної науки і саме життя довели неспроможність, помилковість думки меркантилістів про те, що не виробництво, а обмін, торгівля є джерелом багатства. Меркантилісти, досліджуючи обмін, торгівлю, а не виробництво, не змогли зрозуміти сутність вартості як витрат праці на виробництво товару, тому не змог-

ли відкрити закон вартості, не змогли відкрити жодного економічного закону. Лише фізіократи через кілька століть, зрозумівши помилковість меркантилістських ідей, почали досліджувати виробництво. Не зважаючи на всю очевидність помилковості ідеї про первинність обміну по відношенню до виробництва, Брагинський і Певзнер знову поширюють цю помилкову думку.

Висновки. Поширення вульгарних поглядів завдає великої шкоди українській науці і суспільству в цілому. Щоб припинити поширення таких поглядів, треба давати їм відсіч шляхом аргументованої і всебічної критики.

Література

1. **Панчишин С.** Макроекономіка: навч. посіб. / С. Панчишин. Вид. 2-ге, стер. К. : Либідь, 2002. – 616 с.
2. **Круш П. В.** Макроекономіка: навч. посіб. / П. В. Круш, С. О. Тульчинська. – К. : Центр навч. л-ри, 2005. – 400 с.
3. **Политическая** экономия. Социализм – первая фаза коммунистического способа производства : учеб. для экон. вузов и фак. / Румянцев А. М., Богомолов О. Т., Хачатуров Т. С. и др. – М. : Политиздат, 1975. – 575 с.
4. **Маркс К.** Критика Готской программы / Карл Маркс // 2-е изд. – Т. 19. – С. 932.
5. **Брагинский С. В.** Политическая экономия: дискус. проблемы, пути обновления / С. В. Брагинский, Я. А. Певзнер. – М. : Мысль, 1991. – 299 с.

Золотов А. Ф., Омельченко О. Ю. Ідеологічні диверсії замість об'єктивного економічного аналізу

В статті дається критика суперечливих та неспроможних поглядів деяких сучасних економістів. Наведено приклади неправильного застосування економіч-

них категорій. Обґрунтовано необхідність та застосуваність марксистських термінів у сучасній економічній теорії

Ключові слова: економіка, економічна система, спосіб виробництва, економічна теорія, економічний уклад, суспільно-економічна формація.

Золотов А. Ф., Омельченко О. Ю. Идеологические диверсии вместо объективного экономического анализа.

В статье дается критика противоречивых и несостоятельных взглядов некоторых современных экономистов. Приведены примеры неправильного употребления экономических категорий. Обоснована необходимость и применимость марксистских терминов в современной экономической теории.

Ключевые слова: экономика, экономическая система, способ производства, экономическая теория, экономический уклад, общественно-экономическая формація.

Zolotov A. F., Omelchenko O. Y. Ideological Subversion Instead of an Objective Economic Analysis

The article gives a critique of the contradictory and flawed views of some modern economists. Examples of the misuse of economic categories were given. Necessity and applicability of Marxist terms in modern economic theory has been proved.

Key words: economy, economic system, method of production, economic theory, economic order, socioeconomic formation.

Стаття надійшла до редакції 20.05.2013

Прийнято до друку 30.08.2013